2. कुलस्य आचारः

[Right from ancient time in Sanskrit, the fables literature have been popular in Sanskrit literature. Whether it is a Jataka Tales or Panchatantra or the Hitopadesha, in every book, animals are the characters through which different Tales have been imaginatively written.

Fables are created even today. One such fable is presented here. A bird called the 'Chataka' drinks only rain water. This is a tradition of the Chataka race. Every child born into the Chataka family follows this tradition till doday.

Once, when a child of the Chataka family is so troubled by thirst that not heeding the advice of his mother he gets ready to break this tradition. By chance he hears the conversation between a poor farmer and his son. Inspired by the conversation that he hears between the poor farmer and his son, he goes back to his mother and shows his willingness to follow the customs of his race.

From this story, we will be inspired to follow the age-old traditions and customs in order to make our lives better. Though animals are made the object, ultimately the advice is given for a man. In addition to this, you also have to learn the verb forms and the cases that have been used here.]

एकः चातकशिशुः आसीत् । स एकदा तृषया पीडितः जनन्याः समीपं व्रजति वदति च, ''अम्ब ! तृषा मां पीडयति । अहं जलं पातुम् इच्छामि । सम्प्रति मेघजलं न मिलति, अतः तडागजलमेव पातुम् इच्छामि ।'' जननी वदति, ''बाल ! वयं तु मेघजलम् एव पिबामः, तडागजलं न पिबामः । एषः अस्माकं कुलस्य आचारः । अतः त्वं तडागजलं पातुम् न शक्नोषि'' – इति ।

चातकशिशुः कथयति, ''अम्ब ! महती मे तृषा । अधुना आकाशे मेघान् न पश्यामि । कदा मेघः वर्षिष्यति कदा च अहं मेघजलं पातुं शक्नोमि, इति न जानामि । अतः तृषया पीडितोऽहं तडागजलं पातुं गच्छामि ।''

जननी पुनरपि चातकशिशुं बोधयति, ''बाल ! न अयम् अस्माकं कुलाचारः । कुलाचारः सदैव रक्षितव्यः एव । अतः त्वं तडागजलं पातुं न अर्हसि । तृषायाः सहनं कृत्वा मेघस्य प्रतीक्षां कर्तुम् अर्हसि त्वम् ।''

जनन्याः कथनम् अश्रुत्वा चातकशिशुः तडागजलं पातुं तडागं गन्तुं निर्गच्छति । मार्गे परिश्रान्तः स यदा एकस्य कृषकस्य गृहस्य समीपे तिष्ठति तदा तातपुत्रयोः वार्तालापं शृणोति ।

कृषकः वृद्धः मरणासन्नः च आसीत् । तस्य समीपे स्थितः तस्य पुत्रः तस्मै कृषकाय कथयति, ''तात ! अद्य मार्गे मया धनस्यूतः प्राप्तः । तस्य दर्शनात् आनन्दः जातः । तेन मदीयं दारिद्र्यं नष्टं भविष्यति इति विचार्य धनस्यूतग्रहणाय अहं हस्तं प्रासारयम् । किन्तु तदैव मया भवदीयः उपदेशः स्मृतः – 'अन्यस्य धनस्य ग्रहणम् अस्माकं कुलाचारः न' इति । अतः अहं तं धनस्यूतं तत्रैव अत्यजम् ।''

चातकशिशुः सर्वं शृणोति । सः विचारयति – "अहो ! मरणासन्नस्य वृद्धस्य तत्पुत्रस्य च स्वकीयं कुलाचारं पालयितुं कीदृशी श्रद्धा । अहं तु कुलाचारं न पालयामि । वयं मेघजलमेव पिबामः इति अस्माकं कुलाचारः । तमहं त्यक्तुं प्रवर्ते । एतत् अनुचितमस्ति ।"

सः चिन्तयति –

पशवः पक्षिणश्चैव मानवाश्च सदाशयाः ।
रक्षन्ति स्वकुलाचारं रक्षामि कुलमात्मनः ॥

एवं विचिन्त्य सः मातरं प्रत्यागच्छति सर्वं वृत्तान्तं च कथयति । माता सन्तोषमनुभवति, शिशवे च आशीर्वादं ददाति । अल्पे एव काले मेघवृष्टिः भवति । मेघजलं पीत्वा चातकशिशोः तृषा शाम्यति ।

Glossary

Noun (masc.) : आचारः behaviour, conduct, (behaviour, conduct followed by tradition) (Ant. अनाचारः) **तडागः** pond **कृषकः** farmer **स्यूतः** bag

(Fem.) : तृषा thirst (syn. : पिपासा) **जननी** mother **वृष्टिः** rain (Syn. : वर्षा)

(Neu.) : शतम् hundred **पानम्** a drink (act to drinking)

Pronoun : माम् to me **मे** to me **मया** by me **तेन** by him (masc.) **त्वया** by you **तस्यै** to her (fem.)

Adjective : महती very much (fem.) **परिश्रान्त** one who is tired

Adverb : सम्प्रति at present, now **अतः** hence, therefore **एव** only **इति** thus, in this way **अधुना** now **कदा** when **अद्य** today **सम्यक्** in a good manner **ततः** then

Compound : चातकशिशुः (चातकस्य शिशुः, षष्ठी तत्पुरुष) । मेघजलम् (मेघस्य जलम् । षष्ठी तत्पुरुष) । तडागजलम् (तडागस्य जलम्, षष्ठी तत्पुरुष) । कुलाचारः (कुलस्य आचारः । षष्ठी तत्पुरुष) । तातपुत्रयोः (तातः च पुत्रः च – तातपुत्रौ । तयोः । इतरेतर द्वन्द्व) मरणासन्नः (मरणम् आसन्नः । द्वितीया तत्पुरुष) । धनस्यूतः (धनस्य स्यूतः । षष्ठी ततुपुरुष) । धनस्यूतग्रहणाय (धनस्यूतस्य ग्रहणम् – धनस्यूतग्रहणम्, तस्मै । षष्ठी तत्पुरुष) । तत्पुत्रस्य (तस्य पुत्रः – तत्पुत्रः, तस्य । षष्ठी तत्पुरुष) । अनुचितम् (न उचितम् – अनुचितम्, नञ्तत्पुरुष) । मेघवृष्टिः (मेघस्य वृष्टिः । षष्ठी तत्पुरुषः) ।

Participle : गत्वा (गम् + त्वा) । पातुम् (पा + तुम्) । कृत्वा (कृ + त्वा) । कर्तुम् (कृ + तुम्) । अश्रुत्वा (न > अ + श्रु + त्वा) । गन्तुम् (गम् + तुम्) । विचार्य (वि + चर् > चारि (प्रेरक) + त्वा > य) । श्रुत्वा (श्रु + त्वा) । रक्षितुम् (रक्ष् + तुम्) । त्यक्तुम् (त्यज् + तुम्) । विचिन्त्य (वि + चिन्त् + त्वा > य) । पीत्वा (पा + त्वा) । (This method of explanation given here is to help teaching.)

Root : (First Gana) (Parasmaipada) **वद्** (**वदति**) to sepak, to say **इष् > इच्छ्** (**इच्छति**) to wish, to desire **मिल्** (**मिलति**) to meet **पा > पिब्** (**पिबति**) to drink **अर्ह्** (**अर्हति**) to deserve, to be capable of **निर् + गम् > गच्छ्** (**निर्गच्छति**) to exit **स्था > तिष्ठ्** (**तिष्ठति**) to stand, to stay **भू** (**भवति**) to be **त्यज्** (**त्यजति**) to leave, to abandon **आ + चर्** (**आचरति**) to behave, to practise **मृ** (**मरिष्यति, लृट्लकार-भविष्यकाल**) to die **वृष्** (**वर्षति**) to rain **रक्ष्** (**रक्षति**) to protect, to preserve **प्रति + आ + गम् > गच्छ्** (**प्रत्यागच्छति**) to go back, to return **अनु + भू** (**अनुभवति**) to experience

Atmanepada : प्र + वृत् (**प्रवर्तते**) to get ready, to get engaged

Fourth Gana शम् (**शाम्यति**) to become quiet

Tenth Gana : पीड् (**पीडयति**) to give suffering, torment **कथ्** (**कथयति**) to tell **पाल्** (**पालयति**) to observe **चिन्त्** (**चिन्तयति**) to think.

Notes

Meanings : पातुम् न शक्नोषि you cannot drink **अम्ब** O mother **वर्षिष्यति** will rain **रक्षितव्यः** should be protected **सहनं कृत्वा** having suffered **परिश्रान्तः** tired **तातपुत्रयोः** of father and son **मरणासन्नः** one whose death is imminent lying on the death bed **धनस्यूतः** bag of wealth (money) **दारिद्र्यम्** poverty **हस्तम् प्रासारयम्** I stretched my hand **त्यक्तुं प्रवर्ते** I have become ready to give up **अनुचितमस्ति** is not fair **भवादृशाः** like you **कुलमात्मनः** to one's own family (lineage) **ददाति** gives **अल्पे एव काले** within no time **तृषा शाम्यति** thirst is quenched

Sandhi : पीडितोऽहम् (पीडितः अहम्) । पुनरपि (पुनः अपि) ।

Exercises

1. विकल्पेभ्यः समुचितं पदम् चित्वा लिखत ।

(1) तृषापीडितः शिशुः कस्य समीपं गच्छति ? ◯

(क) जनन्याः (ख) जलस्य (ग) नीडस्य (घ) गगनस्य

(2) 'मेघ' शब्दस्य पर्यायः कः ? ◯

(क) जलम् (ख) वृष्टिः (ग) जलदः (घ) गगनम्

(3) सर्वैः किं रक्षितव्यम् ? ◯

(क) तडागः (ख) कुलाचारः (ग) मेघः (घ) शिशुः

(4) वृद्धः कीदृशः आसीत् ? ◯

(क) अन्धः (ख) विकलः (ग) मरणासन्नः (घ) स्वस्थः

(5) शिशुः कस्य प्रतीक्षां करोति ? ◯

(क) मेघस्य (ख) मेघाय (ग) मेघम् (घ) मेघेन

(6) 'पुनरपि' शब्दस्य उचितं सन्धिविच्छेदं दर्शयत ! ◯

(क) पुन + रपि (ख) पुनो + अपि (ग) पुनः + अपि (घ) पुनर् + पि

(7) 'वत्स ! कुलस्य आचारं रक्षितुं त्वया सम्यक् आचरितम् ।' एतत् वाक्यं कः वदति ? ◯

(क) जननी (ख) वृद्धः (ग) कृषकपुत्रः (घ) चातकः

(8) अहं तडागजलं पातुम् .... । ◯

(क) इच्छति (ख) इच्छसि (ग) इच्छामि (घ) इच्छतु

2. संस्कृतभाषया उत्तरं लिखत ।

(1) कः तृषया पीडितः आसीत् ?

(2) चातकशिशुः किं पातुं न अर्हति ?

(3) कृषकपुत्रस्य दारिद्र्यं केन नष्टं भविष्यति ?

(4) कृषकपुत्रेण मार्गे किं प्राप्तम् ?

(5) शिशोः तृषा केन नष्टा ?

3. रेखाङ्कितपदानां स्थाने कोष्ठकात् पदं प्रस्थाप्य प्रश्नवाक्यं रचयत ।

(कः, का, कुत्र, कीदृशः, किम्, कस्यै)

(1) जननी शिशुं बोधयति ।

(2) मार्गे परिश्रान्तः सः तिष्ठति ।

(3) कृषकः वृद्धः आसीत् ।

(4) धनस्यूतः मार्गे प्राप्तः ।

(5) सः तस्यै सर्वं वृत्तान्तं कथयति ।

4. निर्देशानुसारं धातुरूपाणां परिचयं लिखत ।

	धातुरूपम्	धातुः	कालः/लकारः	पदम्	पुरुषः	वचनम्
(1)	इच्छामि	....	....	....	....	....
(2)	गच्छति	....	....	....	....	....
(3)	अर्हसि	....	....	....	....	....
(4)	कथयति	....	....	....	....	....
(5)	वदति	....	....	....	....	....

5. मातृभाषायाम् उत्तराणि लिखत ।

(1) What does Kulachara mean ?

(2) What does mother ask baby Chataka not to do ?

(3) In spite of being poor, why did farmer's son even not touch the bag of wealth ?

(4) Why did baby Chataka not drink water from the pond ?

Activity

- Make a list of code of conduct followed in your school.
- Make list of traditions practised in your family.
- Under the little thirsty baby-Chataka, write this story in your mother tongue. (English)
- Convey best wishes to younger ones on their birthday by blessing them with the words शतं जीव शरदः ।

●